

ATTILA HUNJAINAK EREDETE

ÍRTA

LIGETI LAJOS

URÓPA KELETÉN, az ókori ismert világ e távoli szegélyén a nagy barbár népek mellett, mint amilyenek a kimmeriek, a szkíták, a szarmaták voltak, már a legrégebb történeti idők óta egymás után jelentek meg kisebb-nagyobb ismeretlen törzsek és hordák, amelyekről a klasszikus írók, elsősorban a geográfusok, alig jegyezték fel egyebet a nevüknél. A ködös messzeségből bukkantak elő ezek a népek, a legtöbbször rövid idő múlva megint visszahúzódtak az ismeretlenségbe, s végleg eltűntek a nyugatiak fürkésző szemei elől. Honnan jöttek, hová mentek, nem kutatták. És ha néha, különösen olyankor, amikor a kezdetben jelentéktelennek látszó horda veszedelmes nomád nagyhatalommá duzzadt, mégis felmerült a kérdés: honnan indult el hódító útjára ez vagy az a barbár nép, az érdemleges felelettel bizony akkor is adós maradt az ókori vagy korai középkori író.

Így volt ez a hunokkal is.

Élhettek, s bizonyára éltek is egyes hun törzsek Kelet-Európa barbár zónáiban már az előtt a nagy megmozdulás előtt is, amely kilökte régi lakóhelyükről az alánokat, s elindította a népvándorlást. Mint majd látjuk, több ez mint pusztá sejtés. Az érdeklődés mégis csak az alánokkal való konfliktus óta fordult feléjük, s csak Attila hírére, "veszedelmes terjeszkedésére vált általánossá a nyugatiaknak ez a félelemmel, gyűlölettel vegyes kíváncsisága.

Kik a hunok, hol laktak azelőtt, s hogyan jutottak Európába?

- vetették fel most már egymásután a kérdést bizánci történetírók és latin krónikások.

E kérdésekre eleve nem várhatunk megnyugtató feleletet olyan korok történetíróitól, akiknek Kelet-Európa földrajzi viszonyairól is hiányos és bizonytalan fogalmaik voltak, nemhogy Belső-Ázsia történetéről, népi mozgalmairól lettek volna alapos és megbízható értesüléseik.

Mi sem természetesebb, mint hogy a klasszikus földrajzi, történetírói hagyományokat kedvelő, azokat sokszor szinte szolgai módon követő bizánci történetírók a legtöbbször ókori, hérodotoszi népekkel azonosították a hunokat, illetőleg ilyen népek utódainak tartották őket. Ez a névcseré persze hovatovább üres külsőséggé változott, anélkül, hogy többé a történetíró valóságos belső összefüggést keresett volna az ily módon összekapcsolt népek között; ugyanabban a történeti munkában ugyanazon nép jelölésére már négy-öt különféle klasszikus névvel is találkozunk.

A leggyakoribb maga a *szkíta* elnevezés, amely Theodoretos és Priskos rhetor óta igen gyakran feltűnik a bizánci történetíróknál. Királyi szkítáknak nevezi a hunokat (pontosabban talán csak egy részüket) az 5. század második felében Zosimos, ugyanez a szerző azonban használja a herodotosi *sigunnaei* elnevezést is. Ugyanígy Prokopiosnál (550 körül) a hunok neve hol *Immerioi*, hol pedig *massagetai*, e kettősséget itt-ott, úgy látszik, bizonyos földrajzi okokkal magyarázhatjuk. A *kimmerioi* név például a Káspitól keletre lakó hunokra vonatkozik, a *massagetai* viszont későbbi elnevezés, és a Maeotistól keletre lakó hun törzseket jelöli.

E tisztára könyvívű, történeti szempontból értéktelen eredeztetések mellett találkozunk egyéb, komolyabb kísérletekkel is.

Ezek szerint a hunok eredetileg a maeotisi mocsarakon túl, a jeges óceán (*glaciális oceanus*) mellett laktak. Tehát nem a mai értelemben vett Ázsia szerepel itt sem, hanem Kelet-Európa. Ezen a vidéken zajlottak volna le a hunok feltehető kisebb méretű, észak-

ról délre irányuló vándorlásai, mielőtt még az alánokra törtek volna. Nem lehetetlen azonban, hogy ezekben az adatokban is inkább az egykorú geográfiai ismeretek végső határait, mintsem a hunok őshazájára vonatkozó hagyományok emlékeit kell keresnünk. E távolabbi vidékekre mutató értesítések, melyek azonban kronológiailag nem sokkal előzik meg a nagy hun népvándorlás megindulását (375), lassan háttérbe szorultak, s már az 5. századtól kezdve a Kaukázustól az Azovi-tengerig nyúló terület vette át a hun őshaza szerepét. Az őshaza nyugat felé való eltolódása nyilván azzal magyarázható, hogy a még nyugatabbra vonult hun központi hatalom támogatására erről a területről újabb rajok érkezettek ezidőtájt, mint arra Kiessling is céloz.

Sokkal gazdagabb, változatosabb anyaggal szolgálnak forrásaink, mihelyst geográfiai és történeti vonatkozású értesítések helyett a hunok eredetéről, vándorlásairól szóló mondákat keresünk bennük. Minthogy Eckhardt Sándor könyvünk más helyén részletesen foglalkozik ezzel az érdekes kérdéssel, most megelégszünk azzal, hogy közülük a legfontosabbat, az ú. n. csodaszarvas-mondát is csak futólag érintsük.

E végeredményben az eredet-kérdéshez kapcsolódó monda szerint, mint ismeretes, a hunok őseit egy csodaszarvas vezette át a Maeotis gázlóin; e csodálatos átkelés után vette volna kezdetét a hunok hódító előretérése. A monda eredetét illetőleg meglehetősen eltérnek a vélemények. Moravcsik Gyula szerint két, egyaránt antik talajból sarjadt részletből keletkezett a csodaszarvas mondája, amely hosszú időn keresztül vándorolt, alakult tovább. Mások ezzel szemben a bizánci feljegyzésekben maguknak a hunoknak az eredetmondáját hajlandók látni.

Azt hisszük, hogy a bizánciak szerepét a monda megszerkesztésénél, végleges alakba öntésénél továbbra sem kapcsolhatjuk ki teljesen. De az is bizonyosnak látszik, hogy a monda magva mégis-

csak barbár földről származik. Elemei élhettek a hunoknál is, eredetét azonban régebbi időkben és más népeknél kell keresnünk.

Sajátságos, hogy a bizánciak csodaszarvas-mondája az egykor Európa és Ázsia határát jelentő kimmeriai Boszporuszhoz kapcsolódik. Olyan földdarab ez, amely a görögök előtt régtől fogva ismeretes. E területnek, de egész Dél-Oroszországnak a régi, szkíta lakossága előtt különös jelentősége lehetett a szarvasnak, mint arra a szkíta művészet, elsősorban a kisplasztika gyakori szarvas-ábrázolásából következtethetünk. Ezt a szarvas-ábrázolást, a legkülönb-
 félebb- stilizálásokban, a legváltozatosabb anyagból, mindenütt megtaláljuk, ahová a déloroszországi szkíta művészet csak eljutott: Magyarországtól Szibériáig, Mongolországig, sőt Észak-Kínáig. Megjegyzendő, erről a déloroszországi szarvas-motívum-kultusról és az esetleg hozzáfűződő szakrális értelmezésről tudomást szerezhettek a görögök már az ókorban is Fekete-tenger melletti gyarmatosaik és a szkíták közt dolgozó görög művészeik útján.

A hunok körül a mondák különben egyre nőttek, terebélyesedtek s lassanként ellepték nemcsak az eredetükre, bejövételükre vonatkozó gyér történeti szálakat, hanem még legjelentősebb eseményeiket, legkimagaslóbb személyeiket is, elsősorban természetesen Attilát. Eckhardt Sándor már említett dolgozatából jól láthatjuk, mint alakult a középkori hun mondák özönében Attila vérszomjas, kegyetlen barbárrá, népe állati hordává a nyugati népek krónikásainál, ugyanakkor pedig mint idealizálódott nálunk, s mint vált a honfoglaló magyarság, illetőleg Árpád családjának ősvé, a bátorság, vitézi bajnokság mintaképévé Attila hunjaival együtt.

A hunok régi történetére és eredetére nehezedő köd azonban váratlanul tisztulni kezdett. A legendák világa megcsendesedett, s helyette eddig nem sejtett történeti források adtak újabb tápot a hun probléma kutatásának. A 18. század derekán, nem sokkal azután, hogy a nyugati tudós világ figyelme az addig nem ismert,

majd sokáig nem értett óriási terjedelmű kínai irodalom felé fordult egy francia sinológus, Deguignes egy több kötetes nagy munkában főbb vonásokban ismertette mindazt, amit a csodálatos gazdagságú régi kínai irodalomban Közép-Ázsia különféle nomád népeinek történetére vonatkozólag talált. Deguignes nem elégedett meg a kínai történétírók adatainak egyszerű reprodukálásával, hanem mindjárt összefüggést keresett bizonyos nagy ázsiai és kelet-európai nomád népek között. Felfogása szerint az Európában oly fontos szerepet játszó hódító barbárok nem a semmiből nőttek naggyá, hanem jóval előbb tanúságot tettek államalkotó és harci képességeikről: ismertté tették nevüket már Ázsiában, ahol éppúgy örökösen hadilábon állottak a kínai birodalommal, mint később nyugaton Bizánccal. E nagy ázsiai népeket súlyos politikai kudar-cok kényszerítették régi hazájuk elhagyására s nyugat felé való vonulásukra.

Ezeknek a velejében helyes összefüggéseknek a felismerése készítette Deguignest bizonyos ázsiai és európai nomádok azonosítására. A legfontosabb, s mai napig is elfogadott feltevései közé tartozik a Kínától északra, a mai Mongoliában lakó és különösen a Kr. e. 3. századtól kezdve nagy politikai jelentőségre jutott *hiung nu* nevű népnek a népvándorlást megindító európai hunokkal való azonosítása, továbbá a későbbi időben, nagyjában ugyanazon a területen élő *zsuan-zsuan*-oknak az európai avarokkal való összekapcsolása.

Deguignes műve általános feltűnést keltett a tudományos világban, megállapításai körül azonnal élénk vita indult meg.

Különösen az ázsiai *hiung -nu* népnek a hunokkal való azonosítása körül keletkezett kavarodás. Sokan fenntartás nélkül csatlakoztak véleményéhez, azonban olyanok is akadtak szép számmal, akik kételkedésüknek adtak kifejezést, vagy nyíltan szembeszálltak az új elmélettel, felhozván, hogy a *hiung-nu* és a *hun* név hozzátvetőleges azonossága, továbbá a nem is egészen kielégítő krono-

lógiai folytonosság a két nép történetében korántsem tekinthető elegendő súlyú bizonyítéknak e nagy horderejű kérdés eldöntéséhez. Az ellenzők táborában olyan, nagy nevekkel is találkozunk, mint Klaproth és Schlözer.

Könnyen elképzelhető, mekkora visszhangot keltettek nálunk ezek a külföldi kutatások, melyek Attila hunjainak ázsiai, távolkeleti eredetét vitatták, s ázsiai szereplésüknek legragyogóbb periódusát a Kr. sz. előtti időkben keresték.

Alig jelent meg Deguignes nagy műve, máris egy terjedelmes könyvben ismertette az új elméletet Pray György, fenntartás nélkül magáévá téve a francia sinológus minden megállapítását. Praynak számos kisebb jelentőségű követője támadt, mint Szekér Joakim, Gebhardi nyomán Hegyi József, Horváth Péter stb., akik azonban bizony sokszor el sem jutottak addig, hogy a probléma körül mutatkozó nehézségeket felismerték volna, vagy éppen hogy azok kiküszöbölésére valamelyes kísérletet tettek volna. A hunok múltjának, dicsőségének öregbítése szem melléthatólag hízelgett sokak nemzeti hiúságának, ezek lelkében bizony minden kritikai kísérlet terméketlen talajra hullott.

Ennek ellenére nálunk is akadtak Deguignes elméletének ellenzői; Desericzky, Cetto, majd később Fejér György semmiben sem maradt el szenvedélyes tagadásban a külföldi kritikus elmék mögött. A tárgyilagosság kedvéért azonban meg kell jegyeznünk, hogy ez az ellenkező nézet sem mindig tudományos meggyőződésből sarjadt, nem is kényszerítő erejű kritikai meggondolásból keletkezett, hanem igen gyakran személyi szempontok játszottak közre az állásfoglalásban, vagy éppen valamilyen más, az azonosítással össze nem egyeztethető elmélet állott útjában annak, hogy a hitetlenek táborából valaki a hívők közé pártoljon.

E tudományos szempontból gyenge értékű ellenvetések mellett viszont továbbra is egyre-másra jelentek meg az azonosság elméletét pártoló művek, s ezek között most már olyanok is akadtak,

melyeknek valamilyen tudós társaság tekintélye adott nyomatékot. Ilyen volt, hogy mást ne említsünk, K. F. Neumannak a francia tudományos akadémia által 1841-ben kitüntetett műve a déloroszországi barbár népek történetéről, melyben részletesen taglalta és védelmezte többek között a hiung-nu – hun azonosságot is. Hiába írta később nálunk is az azonosság elméletétől irtózó Gyárfás István, hogy Deguignes elméletét nem lehet egészen elfogadni, mégis kénytelen volt azt is beismerni, hogy ezt az elméletet egészen elvetni sem meri, és a kunokról írt híres, .művében külön fejezetet szentelt a nem szívesen fogadott ősöknek „China melléki hunok, vagy hiongnuk” címen.

„Az azonosság feltevése lassan begyökeredett a tudományos köztudatba, anélkül, hogy a tudományos kritika tűzpróbáját sikeresen kiállotta volna.

Nagyban hozzájárult e helyzet kialakulásához az is, hogy az azonosság elméletét érdemben csak az helyeselhetette vagy kifogásolhatta, aki a szükséges sinológiai ismeretekkel előbb felvértezte magát: ehhez pedig kezdettől fogva nemcsak a kínai nyelv isméré téré volt szükség, hanem alaposan kellett ismerni a kína és közép-ázsiai történet szövevényes útjait is.

A régóta várt szakértő” végre megszólalt a század elején egy vérbeli sinológusnak, a nálunk is jól ismert német Hirth Frigyesnek a személyében.

Hirth az egyik kínai dinasztiának, a Wei-nek, mely a 4. századtól a 6. századig uralkodott Észak-Kína legnagyobb része felett, az évkönyveiben (*Wei-Su*) talált egy szövegrészt, amelynek alapján a hiung-nu – hun azonosság kérdését véglegesen eldönthetőnek vélte

A Wei-su kérdéses helyén arról olvasunk, hogy a Wei-dinasztiához tartozó Kao-Cung császár idejében (Kr. u. 452-466) követség érkezett a kínai udvarba a távoli *Szu-tő* országból. Mint az évkönyvek egy másik helyéből megtudjuk, a követségjárás célja

az volt, hogy Szu-tő Nyugat-Kínában élő kereskedőit, akik Liang-ban (ez a mai Liang-csou) és Ku-cang-ban (ma ezt a várost Kan-csou-nak hívják, s az előbbivel együtt Kan-szu tartományban fekszik) kereskedve a kínaiak fogságába kerültek, megfelelő váltságdíjak árán kiváltta.

A perdöntő érvelés mármost ahhoz a kínai kommentárhoz fűződik, amelyik ezt a helyet magyarázza. A kínai történetíró ugyanis megjegyzi, hogy Szu-tő neve régen *Jen-c'ai* vagy másképpen A-la-na volt, s ezt a nevet az északi Wei-dinasztia idejében (Kr. u. 386-535) törölték el a hiung-nu-k, s helyette ekkor hozták forgalomba új megjelölésül a Szu-tő nevet. Szu-tő követségküldő királyát Hu-ni néven emlegetik a kínai források; e király nevét Hirth tévesen Hut-ngai-ssy alakban hozta forgalomba, a legtöbb kézikönyv ma is így ismeri az ő nyomán, de később Hirth maga is helyesbítette tévedését. Ez a Hu-ni mint Szu-tő uralkodója a harmadik generációban uralkodott azóta, hogy népe elfoglalta az országot. Igen lényeges körülmény, hogy a kínai följegyzés szerint Hu-ni hiung-nu uralkodó, alattvalói hiung-nu-k...

Hirth Szu-tő követségei után kutatva a kínai könyvekben még jóegynéhány egyéb követség járásra is figyelmes lett, amelyek különféle belsőázsiai hiung-nu-féle népektől indultak a kínai udvarokba. E követség járásokban fontos közvetítő szerepet vitt Hirth szerint egy nyugatkínai kis dinasztianak, a Pei Liang-nak egyik uralkodója, Ciü-k-iü Mu-kien, akinek családja a régi hiung-nu-któl származott. Ciü-k-iü Mu-kien kiváltképpen az előbb említett Szu-tő-i hiung-nu-kkal állott volna igen barátságos viszonyban. Erről a fejedelemről, egyik kínai életrajzának jellemzéséből Hirth kiemeli, hogy a Wei-császárrel támadt összetűzésében a szemére vetette neki az utóbbi, hogy a „nyugati barbárok fensőbbiségéről terjesztett dicsekedő híresztelések által saját gögjét elégitette ki”.. Ez is bizonyítaná a Liang-fejedelem és Szu-tő népének rokonságát. Hirth érvelése a fenti adatok alapján mármost a következő.

A kínaiak szerint a követségmenesztő Hu-ni fejedelem előtt három nemzedékkal előbb, Hirth szerint kereken száz esztendővel korábban, azaz 355 táján vette birtokába Szu-tő hiung-nu népe az országot, melyet régi lakói után A-la-na-nak is neveztek. Más szóval szerinte ez azt jelenti, hogy itt a kínai történetírók burkolt formában arról beszélnek, hogy Kr. u. 355 körül a Hung-nu-k az alánok földjét elfoglalták. A nyugati források szerint ugyanebben az időben az alánokat a hunok győzik le és űzik el régi hazájukból. Ebből tehát az következik, hogy voltaképpen ugyanazt az eseményt beszélnek el a nyugati és a kínai történeti források, csak más-más néven: tehát a hun népnek azonosnak kell lennie a hiung-nu-val.

Hirth ezt a meggyőzőnek látszó azonosítást egyéb következtetésekkel is megtoldotta. Hu-ni fejedelem senki más nem lehet, mint Imrik, Attila legifjabb fia; ugyanakkor nem vetette el teljesen az Ellák névvel való azonosítás lehetőségét sem, noha szerinte ez utóbbi nyelvészeti szempontból kevésbé valószínű. A Szu-tő-i követek, véleménye szerint valószínűleg Attila és Bléda testvérek megbízásából vagy legalább auspiciumai alatt érkeztek 435-ben és 437-ben a kínai császári udvarba. A 456/7. évi követséget Hirth már, Artila utódjának nevében meneszti a kínaiakhoz és Szu-tő kínai rabságban sínylődő kereskedői röviden Attila hunjainak „honfítarsaiként” szerepelnek nála.

Hirth fejtegetéseinek igen nagy hatása volt egészen a legújabb időkig, természetesen elsősorban nálunk esküdtek sinológiai tekintélyével körülbástyázott megállapításaira. De külföldön is akadtak lelkes hívei, akik közül egyik-másik, mint Kiessling, nem késett kijelenteni, hogy Hirth megállapításai olyan világosak és meggyőzőek, hogy különbet már kívánni sem lehet.

Sajnos, ha közelebről megvizsgáljuk a Hirth-féle bizonyítási anyagot, távolról sem csatlakozhatunk Kiessling optimista fel fogásához.

A kérdés sarkalatos pontja, bármilyen szerényen is húzódjék

meg a háttérben, az, hogy Szu-tő lakói hiung-nu-k. Bizonyos, nagyobbára igen kései kínai forrásokban valóban megtaláljuk ezt a megállapítást vagy inkább elnevezést. Mindamellet a bizonyítás ezen a ponton vézrik el. A Kr. u. 5. században ugyanis Közép-Ázsiának azon távoli pontján, ahová a szu-tő nép hazája tehető, többre semmiféle olyan nép nem lakik, amelyet a hiung-nu elnevezés megilletne. A hiung-nu törzsek ezen a vidéken igen korán szétszóródtak, a kínaiak *elől* mindenestre végképpen eltűntek. Ez az ág valószínűleg nyugatabbra vonult. Kínai történetíróknál ebben az időben kizárólag Kína északi és északnyugati határvidekein hallunk hiung-nu néven emlegetett barbárokról beszélni. Itt is elsősorban arról van szó, hogy a rendszerint határőr szerepre vállalkozó nomád fejedelem családjának származását a régi hiung-nu fejedelmi családéval kapcsolják össze. Hogy alattvalói közt miféle nomád elemek lehettek, s azok milyen fokig kínaiasodtak el, azt ez idő szerint inkább sejthetjük, mint tudhatjuk. Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy kínai forrásokban is találkozzunk hasonló archaizáló törekvésekkel a népnevek terén, mint nyugaton a bizánci történetíróknál, s szórványosan itt is előfordul, hogy régi barbárok elnevezését újabb népekre alkalmazzák. Legközönségesebb esete ennek a t'kiüe-knek egyszer-másszor hiung-nu néven való aposztrofálása, vagy fejedelmeik címének san-jü alakban való archaizálása.

Szu-tő esetében is alighanem ilyen szórványos archaizálás történt, nincsen ugyanis egyetlen egy kínai forrás sem, amelyik következetesen hiung-nu-nak nevezné ennek az országnak akár a lakóit, akár a fejedelmi családját.

Ma Szu-tő-vel kapcsolatban olyasvalamit is tudunk, ami Hirth idejében még nem igen tartozott az eldöntött kérdések közé. Szu-tő, másként Szogdak lakói az iráni nyelvet beszélő szogdok voltak. E nép politikai jelentősége pontosan az előbb jelzett időben kezdődött, s elhúzódott egészen a türk birodalom virágzásáig. A szög-

dok híres kereskedők voltak. Ellepték Közép-Ázsiának legtávolibb vidékeit is, Tibettől az uigur birodalomba tartozó Karabalgaszunig köbevésett, szogd nyelvű feliratok hirdették életrevalóságukat, civilizációs közvetítő szerepüket. Különösen érdekes, hogy Nyugat-Kínában, Sa-csou környékén jelentős szogd kolónia élt, nyilván mint az ott kereskedő szogdok települése. A szogdokra a figyelem különösen a századforduló körül megindult nagy közép-ázsiai expedíciók nyomán terelődött, ekkor ugyanis nagy számmal kerültek elő nyelvükön készült feliratok, papyrusok, s nagyobb buzgalommal vetették magukat a tudósok a rájuk vonatkozó kínai és egyéb nyelvű történeti források tanulmányozására is.

A szogd nyelvészeti kutatások során tisztázódott többek közt még valami. A szogd ugyanahhoz az iráni nyelvághoz tartozik, mint a hérodotoszi -szkíta,- a későbbi alán, a még későbbi jász és a mai oszét. A lényeges különbség köztük az, hogy a szogd több más ma élő kisebb nyelvjárással egyetemben a keleti ágát képezi annak a nyelvcsoporthoz, amelyikben a nyugati szárnyat a szkíta-alán-oszét alkotja.

A régi Jen-c-ai lakói ez időben csak a szogdok lehetnek, ezeket pedig semmi esetre sem tarthatjuk hiung-nu-knak és hunoknak. Egy ázsiai szogd fejedelemnek, Hu-ni-nak Attila fiával, Imikkel vagy Ellákkal való azonosítása pedig olyan kalandos feltevés, melyet cáfolni sem érdemes.

De nem hozhatjuk összefüggésbe Szu-tő iráni lakosságát a kínai határvidéken elterülő Pei Liang hiung-nu származású fejedelmeknek nomád és félnomád alattvalóival sem; ezek ugyanis minden valószínűség szerint valamilyen török, vagy mongol-fajta nép lehetnek.

Amióta a figyelem az ázsiai hiung-nu népre terelődött a kínai történeti értesítések nyomán, és felvetődött a hunokkal való azonoságuk gondolata, újra hozzáláttak a klasszikus geográfusok és történétírók böngészéséhez, hátha sikerül a nagy népvándorlás

előtti időkből olyan adatra találni, amely a régi hunokra vonatkozik, és nagyjában olyan helyre lokalizálható, ahol a kínai értesítések szerinti régi hiung-nu-k élhettek.

A legjellegzetesebb s talán legkézzelfoghatóbb eredménye ezeknek az új vizsgálódásoknak néhány térkép idevonatkozó adata. A kiindulópont az ú. n. Agrippa-térkép; ennek a hatására viszik vissza, hogy Orosiusnál egy *Chuni* nevű nép szerepel a kínaiakkal azonosítható *Seres* mellett. Ide csatlakozik végül a Szent Jeromos-féle térkép *Huniscite* adata a *Seresoppidum* közelében.

Ezekkel a közös forrásra visszavezethető adatokkal többen foglalkoztak, így Tomaschek is. Az idetartozó anyagnak legismertebb és legszorgalmasabb összegyűjtője Némati Kálmán „nemzetnevelő” volt, aki különben a hiung-nu-hun azonosság legfanatikusabb hívei és védelmezői közé tartozott.

E térképek jelentőségét azonban nem szabad túlbecsülni. A régi római és görög térképekkel foglalkozó szakemberek több ízben rámutattak arra, hogy a másolásokban ezek a különben is sajátos térképek igen eltorzultak. Így történt például, hogy a Maeotistnak délről észak felé való mértéktelen megnyújtása, továbbá a Maeotis és a szarmata óceán közti szorosnak az aránytalan összezsugorítása következtében az *Alani* és a *Chuni* népmegjelölés egyszerre érintkezett a Maeotisszal és az Északi óceánnal. Csak ilyen, technikai magyarázata lehet a *Seres* és a *Chuni* szomszédságának is.

Van a görög-latin földrajzi irodalomnak még egy másik nevezetes adatsoportja; ezzel kapcsolatban is rengeteg vita folyt a körül, vajjon összefüggésbe hozhatók-e az itt felmerült elnevezések a hunok, illetőleg a hiung-nu-k nevével.

Strabónál az egyik helyen Apollodoros, illetve egy a Kr. e. 200 tájáról származó adat nyomán a kínaiakat jelentő *Serea* mellett egy hihetőleg a közelében lakó *Phaunoi* nép szerepel. A kéziratok egy része ugyan Phrynoi alakban ismeri ez utóbbi nevet, de az elmélet hívei ezt a változatot hibának bélyegezték, s kiküszöbölték

a vita anyagából. Dionysios Periegetes ugyancsak a Seres *közelé*-ben Tocharoi és Phrunoi népet említ, a változatok itt sem hiányoznak. Ptolemaeusnál állítólag a Grynaioi (Grunaioi, Grinaioi) név változat szintén ugyanezt a népet jelentené. A latin forrásanyag szintén igen gazdag variánsokban. Pliniusnál *Phuni* és Thocari olvasható; a Phuni nevet azonban jóformán ahány kézirat, annyi alakban közli. Íme a fontosabbak: Phhuri, Thuri, Thuni, Chuni, Thunni, Thimi, Thyri, Thyni. Ezek után persze már nincs mit meglepődnünk azon, hogy Avenius Phruni-t ír, Priscianus pedig Phhuri-t.

Tomaschek szerint a Tochari nem más mint a tibetiek, a Phauni, Phuni pedig a hunok neve, ez utóbbit hangtani úton is megpróbálta igazolni. Tomaschek nézete csekély módosítással másoknál is megjelent. Némäti persze a Phauni-t maguknak a kínaiaknál szereplő hiung-nu-knak a nevével kapcsolta össze; ezen az úton bizonyos fokig követője, ha nem is tud róla, a svéd J. Charpentier.

Megállapíthatjuk, hogy e bonyolult kérdéssel foglalkozók közül a józanabbak eleve elvetették a Phaunoi, Phuni és a hun, hiung-nu névnek, illetőleg népnek az azonosítását és a hunok helyett inkább a kínaiakkal szomszédos tibetiekre, vagy valamilyen tibetivel rokon népre gondoltak.

Attila hunjainak a kínai Nagy Fal tövéből való eredeztetése⁷ a hiung-nu-kkal való összekapcsolása olyannyira csábító gondolatnak bizonyult, hogy Deguignes óta többé nem voltak képesek nyugodni az elmék, és szüntelenül keresték a lehetőségét a minden kétséget kizáró azonosság-bizonyításnak.

A kínai forrásmunkák, a klasszikus geográfusok és történetírók lappangó vagy annak képzelt tanúságtételei mellett nem maradhatott kiaknázatlanul az a gazdag hagyomány-anyag sem, amely a magyaroknak Attila hunjaival való összekapcsolásából származik.

Ennek az irányzatnak most csak két igen jellegzetes termékére fogunk rámutatni.

Az egyikkel kapcsolatban megint Hirth Frigyesnek a nevét kell megemlítenünk. A német sinológust Szu-tő állítólagos hiung-nu népének Attila hunjaival való azonosítása valósággal bizonyítási lázba hozta.

Deguignes munkájának egyik eldugott helyén a jegyzetben röviden hivatkozik a Thuróczi János krónikájában található családfára, mely Attila nemzetségét felfelé Noéig, lefelé Álmosig taglalja az ismert biblikus formula szerint. Hirth mármost azt bizonygatta, hogy Attila családfája, ha a kiindulópontul szolgáló néhány bibliai nevet figyelmen kívül hagyjuk, igen értékes történeti dokumentum, a benne előforduló nevek hitelesek és pontosan egybevetethők a kínaiaknál feljegyzett hiung-nu fejedelmek neveivel.

Hogyan került a magyar krónikához ez a sajtáságos, történeti becsű családra, fogas kérdés volt Hirth számára is. Mindenképpen írásos úton továbbzármaztatott hagyományt keresett benne, melyet egy elveszett gót, bizánci vagy szláv feljegyzés közbeiktatásával próbált magyarázni. Mármost, hogy a Thuróczi-féle családfát összehasonlíthassa, ugyanilyen genealógiai jegyzéket rekonstruált magának a kínaiaknál feljegyzett hiung-nu fejedelmek neveiből. Ezt a fiktív hiung-nu családfát oly módon állította egybe, hogy minden nemzedékből, azaz harminc év terjedelmű időből csak egyetlen egy nevet vett fel a jegyzékbe, még pedig mindig azét, aki az esetleges testvérek közül utoljára uralkodott. A tizenöt hiung-nu fejedelem közül ily módon csak nyolcnak a neve került bele a Hirth-féle családfába. A hiung-nu családfá T'ou-man-nal kezdődött, aki az első a hiung-nu fejedelmek névszerint ismert sorában, és tartott Csi-csi-ig, a bomlásnak indult hiung-nu birodalom utolsó kimagasló uralkodójáig. A Tou-man-tól Csi-csi-ig tartó névjegyzéket Hirth a magyar krónika Rudii (v. Budli) nevéől Leel-ig tartó szakaszával egyeztette. Elképzelhető, hogy az ily módon ki-

kényszerített egybevetésnél a nevek nem igen egyeltek. Hirth most sem jött zavarba, hivatkozott a Hiung-nu fejedelmek többnevűségére meg a magyar krónikás torzításaira.

Hirthnek ez újabb bizonyítását azonnal helyeselte és elfogadta a turkológus Radloff, s érdekes, hogy még a háború után is akadt tudós, akinél ez a bizarr bizonyítás visszhangra talált, mint például az ismert angol historikusnál, Burynál.

Az egyébként kitűnő német sinológusnak ez az azonosság-bizonyítása az egész műfaj leggyengébb kísérletei közé tartozik. A kérdés magyar részében teljesen járatlan Hirth nem tudta vagy nem tudhatta, hogy a Thuróczi-féle családfa megvan a Bécsi Képes Krónikában, valamint a Budai Krónika családjához tartozó több munkában is, továbbá, hogy a családfában előforduló összes neveket egytől-egyig magyar történeti személyek viselték (közülük többen nyugati nevű hospesek voltak) nagyjában abban az időben, mikor a családfát egybeállító magyar krónikás élt. A családfának természetesen semmiféle történeti értéke nincs.

A másik kísérlet, mely Attila hunjait a magyarokon keresztül próbálta az ázsiai hiung-nu-khoz kapcsolni, egy pekingi, kínai egyetemi tanárnak, a ma is élő Csang- Szihg-lang-nak a nevéhez fűződik.

E magyarázat szerint a Szui-dinasztia történetéről szóló Szui-su (szerzője Kr. u. 643-ban halt meg) egyik középzásiai népekről szóló fejezetében többek közt az olvasható, hogy a Külső-Mongoliában, Nyugat-Turkesztánban élő, s egészen a Kászpi-tóig terjedő t'ie-le törzsi szövetségek egyik törzsét *pa-su-ki-li*-nek hívják. Csang professzor szerint a *pa-su-ki-li* a baskír nép neve, a t'ie-le népről pedig a Szui-su egy másik helye azt mondja, hogy a régi hiung-nu népnek közvetlen leszármazottja. A t'ie-le népről tudjuk, hogy török, a török források tölesz vagy tölösz néven ismerik.

Ha ehhez a néhány adathoz még hozzávesszük azt is, hogy

Csang véleménye szerint a magyarokat nyugaton a baskírok le-
származottainak tartják, akkor tetszés szerinti csoportosítás alap-
ján többféle tételt bizonyíthatunk vele.

Azok számára, akik szerint a magyarok a hunok utódai, a nap-
nál világosabban bebizonyítja a fenti néhány adat, hogy a magya-
rok ősei, a hunok azonosak a magyarok őseinek, a baskíroknak
(pa-su-ki-li) az őseivel, a hiung-nu-kkal. De az is kényelmesen
bizonyíthat itt, aki kedvünkben akar járni, mint például Csang
professzor, és azt akarja igazolni, hogy a magyarok a hunok utódai:
ajnyagrok a baskírok utódai, a baskírok a hiung-nu-k utódai, a
magyarok tehát a hiung-nu-k leszármazottai. A kínai tudós el sem
tudja képzelni, hogy a hiung-nu esetleg mást is jelenthet mint
hunt, illetőleg az azonosság körül valami bizonyítani való is lehet.

Csang Szing-lang nagy könyvének e kérdésről szóló részéből
egyelőre egyetlen adatot érdemes csak megjegyeznünk, azt, hogy
a t-ie-le vagy tölösz nép egy törzsét pa-su-ki-li-nek hívták. Ha e
törzs nevééről máshonnan is, részletesebben is sikerül igazolni, hogy
csakugyan a baskírokra vonatkozik, akkor ez önmagában is ele-
gendő ahhoz, hogy Csang Szing-lang nevét megjegyezzük ma-
gunknak.

Tévedés volna azt hinni, hogy a tudósok valamennyien Ázsiá-
ban keresték Attila hunjainak bölcsőjét vagy éppen Kína határáig
kalandoztak ős-kereső fáradozásukban. Tekintélyes azoknak a
száma is, akik szerint a hun őshaza Kelet-Európában vagy a Kau-
kázusban lehetett. Ezek tanításukat nem annyira történeti, mint
inkább nyelvi magyarázatokkal támogatják. Az ázsiai eredetet
valló felfogás szerint a hunok török vagy mongol nyelvű nép le-
hettek. Azok, akik a hunok ázsiai eredete ellen foglaltak állást, azzal
próbáltak bizonyítani, hogy a hun nyelvet igyekeztek felettébb
gyér számú emlékei alapján valamilyen európai nyelvhez kap-
csolni.

E nyelvészt! bizonyítóanyagnak még vázlatos taglalása is megszire vezetne most, ezért egészen röviden csak a főbb elméletek megemlítésére szorítokozunk.

Finnugornak, sőt közelebről finnek tartotta a hunt például Vivien de Saint-Martin, Neumann és még többen mások is, nem beszélve most azokról, akik szerint Attila hunjai finnugorok és törökök szövetségéből, illetőleg keverékéből álltak.

Egyes szlavisták, nem mondhatni, hogy éppen a legjelentősebbek, mint Venelin, Ilovajski, Zabelin, maguknak reklamáltak a hunokat, azon az alapon, hogy a nyelvük – szláv volt.

A hunok germán, különösen gót kapcsolatai túlságosan ismeretesek ahhoz, hogy meglepődjünk egyes germanistáknak ama kísérletén, amely magát a hun elnevezést – az ázsiai eredet egyik látszólagos pillérét – is germán eredetűnek magyarázza, mint például Müllenhof, A. Fick, J. Hoops, R. Much.

Nem feledkeztek meg a kaukázusi nyelvekről sem. Ennek az elméletnek első bajnoka, úgy látszik, L. Jelic, aki különben bevonja a hunok mellé a kaukázusi nyelvrokonságba a véneteket, antokat, szkítákat, avarokat és a régi bolgárokat is. Legújabban nálunk az ismert turkológus, Mészáros Gyula tett kísérletet arra, hogy Attila hunjainak kaukázusi nyelvűségét bizonyítsa.

A vélemények ilyen szertelen szétágazása mellett vajjon hol lehet az igazság?

Azt hisszük, a kérdés bonyolításához nagyban hozzájárultak elfogult szaktudósok egyoldalú állásfoglalásaikkal, akik saját ismereteik büvköréből nem tudtak vagy nem akartak kilépni, s mindent pántörök, pánmongol vagy pánkaukázusi szemmel láttak, a szerint, hogy érdeklődésük a török, mongol vagy kaukázusi népek es nyelvek felé vonzotta őket.

Éppen ezért azt tartottuk megfelelőbbnek, hogy e sokrétű kérdés áttekintése végén kategorikus megállapítások, véglegesnek hitt elméletek helyett, inkább azokra a főbb pontokra hívjuk fel a

figyelmet, melyek az eddigi meglehetősen alapos kritikai megrostálás után időállóknak látszanak, és hogy ezek alapján vonjunk le néhány tanulságot, amelyet legjobb meggyőződésünk szerint, a jelenleg ismert anyag alapján, valószínűnek és elfogadhatónak tartatunk.

A klasszikus geográfusoknál nem találunk egyetlen kétségtelen, vitathatatlan adatot, a Kr. előtti időkből .Kína szomszédságára vonatkoztathatóan, melynek alapján azt hihetnők, hogy a hiung-nu-kat ismerték nyugaton, ha egy-egy említés erejéig is, akár hun, akár más néven. De nem találunk ebből az időből Kelet-Európára rögzíthető, kétségtelen hun adatot sem, amelyből viszont arra lehetne következtetni, hogy a hunoknak semmi közük a hiung-nu-khoz, és hogy minden kapcsolat nélkül, egymástól függetlenül, egyidőben élt volna a két nép.

Úgy látjuk ezzel szemben, hogy valamivel már a 375. év előtt viszont találunk bizonyos hunokra vonatkoztatható említéseket a klasszikus íróknál. Ebből minden valószínűség szerint arra következtethetünk, hogy a hunok ekkortájt jelenhettek meg, vagy legalább is ekkor érkezhettek ide új hun tömegek keletebről, Közép-Ázsia felől. Feltűnő, hogy nagyjában ugyanerre az időre esik az ú. n. fehér hunok első jelentős politikai szereplése is.

Teljesen elfogadhatónak látszik a kérdést iránista érdeklődéssel vizsgáló Wesendonknak a felfogása. Wesendonk szerint akkoç, amikor a nem egységes etnikai összetételű hun konföderáció egyik ága, melyet pontuszi hunnak nevez, az alánokra, majd a gótokra támadt, ugyanekkor ugyanennek a hun szövetségnek a másik szárnya Irán ellen fordult. E másik szárnyat fehér hunnak szokás nevezni, a görögök, rómaiak *chionitának* nevezik, az Aveszta nyelvében *h'yaona*, a pehleviben *xyón*, a szírben *xiyónáyé* a nevük; ismerik őket a georgiai, örmény stb. források is. A fehér hunok nemcsak Közép-Ázsiában, Irán határán játszottak fontos szerepet, hanem a Kaukázusban is, ahol egyik jelentékeny törzsük a *Var*

nevet viselte. Erre a kaukázusi, iráni habitusú és nyelvű fehér hun kolóniára jól vigyázzunk, mert körülötte, miatta támadt az a konfúzió, amelynek eredményeképpen egyesek, nem téve semmiféle különbséget a kaukázusi fehér hunok és Attila ú. n. pontuszi hunjai közt, a hunokat általában nemtörök, iráni-kaukázusi népnek látják, és másokkal is így akarják láttatni.

A fehér hunok, vagy chioniták hatalmát az eftaliták törték meg, akiket egyesek tévesen szintén fehér hunoknak szoktak tartani. Külön megjegyzendő, hogy az Indiában a 6. században megjelenő, *húna* néven ismert népet szintén a fehér hunok, pontosabban a kidarita fehér hunok kivándorolt töredékének tartják.

Mindez azonban kissé távolabb áll a bennünket érdeklő problémától. Ebben az összefüggésben most csak az a fontos, hogy a fehér hunoknak, s velük Attila hunjainak az eredetét követve, több különböző úton egyaránt a hiung-nu birodalomhoz jutunk.

A hunok. és a hiung-nu-k feltehető kapcsolata elsősorban politikai.

Bár meglehetősen gyér a rendelkezésünkre álló nyelvi anyag (glosszák, tulajdonnevek), mégis úgy látszik, hogy mindkét esetben, alkalmasint török nyelvű néppel van dolgunk. Megvalljuk, nézetünk szerint a török elem Attila birodalmában valósággal eltűnt a rengeteg indoeurópai, főleg iráni nép hatalmas tömege alatt. Attila uralkodó nemzetségének, törzsének a törökségben mindamellettt nem kételkedhetünk; bizonyosságul Hivatkozhatunk az elég szép számmal kimutatható török személynévi anyagra, mindezek felett azonban arra a jelentős körülményre, hogy Attila-halála után a fejedelmi család fitagjainak vezetése alatt megalakult nagy rész-birodalmak tisztára török jellegű népeket foglaltak magukban. Fontos mozzanat, hogy e népelemek régebben a hun birodalom sajátos hun rétegéhez tartoztak.

Hogyan viszonylottak egymáshoz a hiung-nu-k és hunok fajlag? Erre a kérdésre ma még megközelítő pontossággal sem felel-

hetünk. A megbízható, tudományosan ellenőrzött antropológiai anyag, főleg a hiung-nu-kat illetően, egyelőre elég kis terjedelmű ahhoz, hogy belőle messzebbmenő következtetéseket vonhassunk le. Ilyen következtetések levonása alighanem még kedvezőbb körülmények közt is illuzórius marad, ha figyelembe vesszük, hogy a hiung-nu-hun történet több mint ezer esztendeje Európának és Ázsiának oly területein zajlott le, amelyek az idegen népekkel való érintkezésnek, fajkeveredésnek mindenkor igen nagy mértékben kedveztek.

Ennyi az, amennyit ma Attila hunjainak eredetéről sejthetünk ...